
Helena
Modrzejewska
osoba polityczna

She Braved the Czar

Madame Modjeska in Russia

The Russian government has expelled Mme. Modjeska from Russia.

The Czar and Modjeska.

BEFORE the czar forbade Mme. Modjeska to play in any theater in Russia on account of her Polish sympathy, as expressed at the World's fair congress, she was only a beautiful artist. The czar's edict has raised Modjeska to the rank of a personage.

HELENA MODJESKA.

Varied Career of the Actress Recently Banished from Russia.

Helena Modjeska, the actress, was born at Cracow, Poland, in 1843. She early manifested a desire for the stage, and after her marriage, at the age of 17, with her guardian, an humble beginning was made with a company of strolling players. It was not, however, until after her husband's death in 1865; and her marriage three years later to M. Chalapowski, a Polish patriot and journalist, that she became the theatrical star and favorite of Warsaw, a position which she held until about 1876, when she and her husband emigrated to America. Their experiences on a California farm were highly unprofitable.

The only course open to her was the apparently impossible one of acting in English, her only knowledge of the language being derived from one of Ouida's novels, which it had her three months to get through. After six months of study, she made her appearance, in August, in an English version of Adrienne Lecouvreur at a theater in San Francisco. She won the American public at once, and has since

Helena Modrzejewska do dziś pozostaje najświetniejszą polską aktorką Szekspirowską. Została zapamiętana jako wybitna aktorka, ale również ikona sukcesu, mody, uosabiająca ówczesny ideał piękna, działaczka na rzecz kościoła katolickiego i niepodległej Polski, organizatorka wielu przedsięwzięć charytatywnych, inicjatorka projektów na rzecz zachowania polskiej kultury i upowszechnienia jej poza granicami trzech rozbiorów.

Aniela w „Ślubach panieńskich” A. Fredry. Fot. J. Mieczkowski

W 1868 roku Modrzejewska wystąpiła jako Anieli w „Ślubach panieńskich” Fredry. W tej roli została uwieczniona przez warszawskiego fotografa Jana Mieczkowskiego, najprawdopodobniej już po otrzymaniu angażu w Warszawskich Teatrach Rządowych. Elementem jej skromnego stroju była bransoleta, nawiązująca do zesłańców powstaniowych. Patriotyczne manifestacje Modrzejewskiej były na ziemiach polskich mniej spektakularne niż poza nimi, co nie oznacza jednak, że ich oddźwięk był mniejszy.

Anieli w „Ślubach panieńskich” A. Fredry. Fot. J. Mieczkowski

Trzy wydarzenia szczególnie wyraziście uwypuklają oddziaływanie Modrzejewskiej w sferze politycznej, ukazują powiązanie pomiędzy samymi strukturami wypowiedzi, ich agitacyjnym charakterze, a strukturami społecznymi, w których funkcjonowała artystka jako pochodząca z Galicji, małżonka wielkopolskiego szlachcica, związana zawodowo z teatrem warszawskim.

Warszawa
1879/80

ЕЛЕНЪ МОДРЖЕВСКІ
HELENIE MODRZEJEWSK

Teatr Polski.

Poznań, 26. 1. 1893.

Słowianie 18

Włocławek
Julia de Castro
Julia

Janina
Julia de Castro
Julia

Berta de Beauvoir
Bianka de Chelles
Belares.

Safo.
Barbara Modziwłowska
Hrabina de Arceval

1893
Teatr Polski
Poznań

W Warszawie, po jednym z przedstawień, najprawdopodobniej w 1880 roku, podczas pierwszych występów gościnnych Modrzejewskiej na ziemiach polskich po emigracji do Ameryki, kilku gimnazjalistów wręczyło aktorce wieniec z napisem „Helenie Modrzejewskiej – od młodzieży polskiej”. Źródła podają niejednoznacznie. Wieniec był biało-czerwony albo może tylko napis, w języku polskim, był wydrukowany w białym kolorze na czerwonej szarfie. Gest warszawskich uczniów wywołał gorący aplauz, zwłaszcza widzów paradyżu. Decyzją Aleksandra Apuchtina, kuratora warszawskiego okręgu szkolnego, wszyscy uczniowie, łącznie siedemnastu, zostali relegowani ze szkoły. Po wydaleniu uczniów ze szkoły, carska policja wstrzymała występy Modrzejewskiej, a sama aktorka opuściła miasto na kilka dni. Tuż po wznowieniu przedstawień Warszawę zelektryzowała kolejna wiadomość. Jeden z uczniów, siedemnastoletni Ignacy Neufeld, inicjator złożenia Modrzejewskiej kwiatów w narodowych barwach, w imię protestu, ale także chęci uchronienia kolegów przed konsekwencjami, 17 stycznia 1880 roku popełnił samobójstwo. Jego pogrzeb dwa dni później przerodził się w narodową manifestację, w której udział wzięła także Modrzejewska. Aktorka złożyła na grobie Neufelda taki sam (niektóre źródła podają, że ten sam) biało-czerwony wieniec, jaki otrzymała od gimnazjalistów.

Br. 11.

ALL. D. P. 102

W NADSENI

SŁUCHACZE POLITECHNIKI

Lwów dnia 28. Listopada 1879.

Marcella Sembricka

18 1/2 81

WURCZE

Dublin 1885

Pięć lat później, podczas swojego trzeciego angielskiego tournée, 23 maja 1885 roku w Dublinie, po przedstawieniu „Marii Stuart” F. Schillera, w którym kreowała tytułową rolę szkockiej królowej, wygłosiła krótką, ale brzemienną w skutki przemowę.

„Wiem, że serdeczność, z jaką jestem tutaj witana, wynika z waszego współczucia dla mojej drogiej Polski, kraju tak podobnego do waszego w jego nieszczęściach i uciemiężeniu, jego nadziejach i niekończących się modlitwach o wolność. Patrząc na wasze wiwaty, mogę chyba powiedzieć, iż wierzę, że kochacie Polskę. Błagam, uwierzcie, że ja z całego serca kocham Irlandię.”

Po przedstawieniu rozemocjonowana publiczność oczekiwała na wyjście aktorki przed teatr. W obawie przed patriotyczną manifestacją, policja wyprowadziła aktorkę tylnym wyjściem i dopiero około północy przywiozła do hotelu, gdzie jednak nadal stała grupa irlandzkich patriotów. Gorące przyjęcie aktorka zawdzięczała tyle talentom aktorskim, co doborowi sztuki oraz odpowiedniemu akcentowaniu kwestii dramatu, wymierzonych przeciwko królowej Elżbiecie i angielskiemu rządowi. Poza bezpośrednią reakcją irlandzkiej publiczności, dublińskie przedstawienie „Marii Stuart” wywołało medialną burzę. M.in. londyński „Times” pisał: „Niech się Modjeska zdecyduje, czy chce być aktorką czy osobą polityczną.”

Rola tytułowa w „Marii Stuart” F. Schillera, Londyn 1885.
Fot. W&A. Downey.

Chicago 1893

W 1893 roku Modrzejewska została zaproszona na Międzynarodowy Kongres Kobiet w Chicago. Wraz z kilkoma aktorkami, m.in. z Georgią Cayvan, Fanny Janauschek, Clarą Morris, Julią Marlowe, występowała w sesji Literatura i sztuka dramatyczna. 17 maja wygłosiła referat „Kobieta i sztuka”. Dwa dni później podjęła się nowego wyzwania, jakim było ponowne wystąpienie przed zgromadzoną w Chicago publicznością z tematem „Rozwój organizacji kobiecych w Polsce”. Aktorka zdecydowała się wystąpić, ponieważ do Ameryki nie dotarła delegatka z ziem polskich. Modrzejewska mówiła 40 minut.

THE WORLD'S CONGRESS
OF
REPRESENTATIVE WOMEN

A HISTORICAL RÉSUMÉ FOR POPULAR CIRCULATION OF
THE WORLD'S CONGRESS OF REPRESENTATIVE
WOMEN, CONVENED IN CHICAGO ON MAY
15, AND ADJOURNED ON MAY 22,
1893, UNDER THE AUSPICES OF
THE WOMAN'S BRANCH OF

THE WORLD'S CONGRESS AUXILIARY

MRS. POTTER PALMER, PRESIDENT.

MRS. CHARLES HENROTIN, VICE-PRESIDENT.

EDITED BY MAY WRIGHT SEWALL,
CHAIRMAN COMMITTEE OF ORGANIZATION.

CHICAGO AND NEW YORK:
RAND, McNALLY & COMPANY.

1894.

„Polska, pozbawiona niezależności politycznej, krępowana jest w każdym objawie swej żywotności. Ci, którzy odebrali nam nasz narodowy byt, starają się o to, aby cały świat uwierzył, że polski naród nie istnieje i nigdy nie istniał. Starają się z historii ludzkości wykluczyć historię Polski, ograniczyć - jeśli nie zupełnie zakazać - używania naszego języka, zahamować dążność do jakiegokolwiek postępu ekonomicznego, intelektualnego czy społecznego.

Gdy bezbożny duch naszych trzech sąsiednich chrześcijańskich monarchii natchnął je do utworzenia tzw. „Świętego Przymierza” w celu pokonania i rozszarpania naszej nieszczęśliwej ojczyzny, która była wówczas jedynym przedstawicielem demokracji i osobistej wolności, gdy niezaspokojeni aneksją i podziałem Polski mocarze rabowali i niszczyli nasz kraj od krańca do krańca, tłumiąc każdy objaw naszego narodowego życia, niszcząc nasze instytucje, prześladując nasz język i religię, zamykając przed nami wszelkie bramy cywilizacji i postępu; gdy nasi mężczyźni, wyczerpani wojnami i klęskami upadali na duchu i tracili nadzieję, kobieta polska jak anioł-stróż stała u drzwi ich świadomości.”

MICROFORMED BY
PRESERVATION
SERVICES
DATE SEP 13 1989

Uczestnicy kongresu kilkakrotnie przerywali brawami mowę Modrzejewskiej. Pomimo entuzjazmu publiczności i pozytywnego odbioru referatu w prasie, przemówienie aktorki już wkrótce zeszło na plan dalszy. Jesienią 1894 roku aktorka po raz kolejny przyjechała do Polski na występy gościnne. Grała we Lwowie i Krakowie. W styczniu 1895 roku zaplanowano występy w Warszawie, do których jednak już nigdy nie doszło. Na granicy zaborów Modrzejewska otrzymała zakaz wjazdu na teren imperium carskiego, obowiązujący dożywotnio, a nawet dłużej. Kiedy w 1909 roku, Karol Chłapowski, mąż Modrzejewskiej, sprowadzał z Ameryki zwłoki żony do Polski, władze carskie przypomniały o zakazie i zabroniły pochowania aktorki w Warszawie. Pospieszono się wówczas, bowiem artystka życzyła sobie spocząć obok matki na krakowskich Rakowicach.

Artystka korzystając z przychylności amerykańskiej prasy upowszechniała wiadomości o swoim kraju i rodakach. Nie ograniczała się do krótkich wzmianek i chwytliwych sloganów, długo i cierpliwie przedstawiała sytuację polskiej młodzieży, polskiej edukacji, braku możliwości kariery, trudnościach paszportowych, licznych aresztowaniach i konfiskatach majątków. Wnikliwie badała nastawienie carskiego rządu, praktyk urzędników, zachowań policji, aby za każdym niemalże razem dojść do smutnej konkluzji: „Rosjanie robią wszystko, by zniszczyć polski naród”.

Aktywność Modrzejewskiej na polu politycznym jest niesłusznie marginalizowana. Zapewne nagłówki amerykańskich gazet, jak chociażby *Modrzejewska stawiała czoła carowi*, *Modrzejewska i carska tyrania*, *Modrzejewska i „Święta Rosja”* są nieco przejaskrawione, niemniej jednak odzwierciedlają determinację aktorki i przekonanie o słuszności sprawy, o którą walczyła.

Prezentacja powstała w oparciu o wystąpienie dr hab. Alicji Kędziory, prof. UJ, zatytułowanego Helena Modrzejewska – romantyczne inklinacje podczas konferencji Romantyczne odcienie buntu (Kraków, Muzeum Narodowe – Dom Jana Matejki, 24 listopada 2022)

W prezentacji wykorzystano materiały źródłowe i fotografie, przechowywane w Fundacji dla Modrzejewskiej w Krakowie, przy ul. Siennej 5

Bibliografia

Helena Modrzejewska. Artykuły, referaty, wywiady, varia, wybór, tłum. i oprac. E. Orzechowski, Attyka, Kraków 2009.

Helena Modrzejewska. Materiały do badań nad życiem i twórczością aktora 2. połowy XIX wieku, red. A. Kędziora, E. Orzechowski, Księgarnia Akademicka, Kraków 2022.

Helena Modrzejewska i jej przyjaciele, red. A. Kędziora, E. Orzechowski, Księgarnia Akademicka, Kraków 2020.

Helena Modrzejewska i teatr jej epoki, red. A. Kędziora, E. Orzechowski, Attyka, Kraków 2018.

Kay de Charles, *Madame Modjeska*, „Scribner's Monthly Magazine” 1879, nr 5 (t. XVII)

Modrzejewska Helena, *Wspomnienia i wrażenia*, tłum. M. Promiński, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1957

Modrzejewska/Listy. Korespondencja Heleny Modrzejewskiej i Karola Chłapowskiego, oprac. A. Kędziora, E. Orzechowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2015.

Postanowiłam się nie zestarzeć! Materiały do badań nad życiem i twórczością Heleny Modrzejewskiej, wybór, tłum. i oprac. A. Kędziora, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2022.

Spotkania u Modrzejewskiej, red. A. Kędziora, E. Orzechowski, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019.

Szczublewski Józef, *Żywot Modrzejewskiej*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1975
Szekspir Modrzejewskiej, oprac. A. Kędziora, Attyka, Kraków 2015.